

УДК 343.131.5

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.3.11>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧО РОЗШУКОВИХ ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОНИКНЕННЯМ В ЖИТЛО

Ільченко О.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства,

Сумський державний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8453-8606>

Голоха А.Р.,

студентка Навчально-наукового інституту права,

Сумський державний університет

Ільченко О.В., Голоха А.Р. Правові аспекти проведення слідчо розшукових дій, пов'язаних з проникненням в житло.

Право на недоторканність житла є однією з фундаментальних засад демократичного суспільства та принципу верховенства права. У роботі докладно аналізується конституційне право на недоторканність житла в Україні та його реалізація на практиці. Ґрунтовно розглядаються відповідні норми Конституції України, Кримінального кодексу, Кримінального процесуального кодексу та інших нормативно-правових актів щодо умов законного і незаконного втручання у житло чи інше володіння особи.

Детально проаналізовано випадки виправданого обмеження державними органами права на недоторканність житла задля забезпечення громадської безпеки, запобігання злочинам чи охорони публічного порядку. Аналізуючи низку постанов Пленуму Верховного Суду України щодо тлумачення понять «проникнення», «житло» та «інше володіння особи» в контексті кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла. Зокрема, детально розглянуто визначення «проникнення» у постановках Пленуму ВС СРСР 1983 р. та Пленуму ВС УРСР 1984 р. Проаналізовано також низку судових рішень щодо кваліфікації дій правоохоронців як «проникнення у житло».

Окремий підрозділ присвячено детальному аналізу правового регулювання та судової практики щодо обмеження права на недоторканність житла в США, Канаді та країнах ЄС. Зокрема, проаналізовано практику Верховного Суду США щодо проникнення в житло без ордеру за певних умов, порівняно з відповідними нормами Основного Закону ФРН та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. На підставі дослідження зроблено висновок щодо необхідності забезпечення належного балансу між реалізацією правоохоронної функції держави та гарантуванням конституційного права на недоторканність житла відповідно до європейських стандартів у сфері прав людини.

На основі проведеного дослідження сформульовано низку конкретних пропозицій для вдосконалення положень КПК України та оперативно-розшукового законодавства з метою чіткішого регламентування підстав і процедури можливого обмеження права на недоторканність житла відповідно до європейської практики.

Загалом у роботі комплексно проаналізовано чинне законодавство, що регулює право на недоторканність житла в Україні, та практику його застосування у порівнянні з міжнародним досвідом. Сформульовано конкретні та обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства та практики його реалізації з урахуванням європейських стандартів у цій сфері.

Ключові слова: недоторканність житла, проникнення до житла, громадська безпека, міжнародний досвід, Кримінальний процесуальний кодекс, судова практика.

Ichenko O.V., Holokha A.R. Legal aspects of conducting investigative and search actions related to home invasion.

The right to inviolability of housing is one of the fundamental foundations of a democratic society and the principle of the rule of law. The work analyzes in detail the constitutional right to the inviolability of housing in Ukraine and its implementation in practice. The relevant norms of the Constitution of Ukraine, the Criminal Code, the Criminal Procedure Code and other normative legal acts regarding the conditions of legal and illegal interference in a person's home or other property are thoroughly considered.

Cases of justified restriction by state bodies of the right to the inviolability of housing in order to ensure public safety, prevent crimes or protect public order are analyzed in detail. Analyzing a number of decisions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine regarding the interpretation of the concepts of "intrusion", "housing" and "other possession of a person" in the context of criminal liability for violation of the inviolability of housing. In particular, the definition of "intrusion" in the resolutions of the Plenum of the Supreme Council of the USSR in 1983 and the Plenum of the Supreme Council of the Ukrainian SSR in 1984 was examined in detail. A number of court decisions regarding the qualification of the actions of law enforcement officers as "intrusion into housing" were also analyzed.

A separate section is devoted to a detailed analysis of legal regulation and judicial practice regarding the limitation of the right to inviolability of housing in the USA, Canada and EU countries. In particular, the practice of the US Supreme Court regarding the entry into a home without a warrant under certain conditions was analyzed, compared to the relevant norms of the Basic Law of the Federal Republic of Germany and the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. On the basis of the study, a conclusion was made regarding the need to ensure a proper balance between the implementation of the law enforcement function of the state and the guarantee of the constitutional right to the inviolability of housing in accordance with European standards in the field of human rights.

On the basis of the conducted research, a number of specific proposals were formulated to improve the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine and operative investigative legislation with the aim of more clearly regulating the grounds and procedure for possible restriction of the right to the inviolability of housing in accordance with European practice.

In general, the work comprehensively analyzes the current legislation regulating the right to inviolability of housing in Ukraine, and the practice of its application in comparison with international experience. Specific and well-founded proposals have been formulated regarding the improvement of the current legislation and the practice of its implementation, taking into account European standards in this area.

Key words: inviolability of the home, breaking and entering, public safety, international experience, Criminal Procedure Code, court practice.

Актуальність теми. Питання законності та підстав проникнення до житла під час проведення слідчих дій є вкрай актуальним в контексті дотримання основних прав людини. Адже право на недоторканність житла та приватності гарантується як національним законодавством, так і міжнародними конвенціями. Водночас, інтереси кримінального провадження інколи вимагають такого втручання. Тому вкрай важливо знайти розумний баланс між приватними та публічними інтересами, чітко визначити можливі підстави та процедуру подібних слідчих дій. Актуальність цієї проблематики підсилюється ще й курсом України на євроінтеграцію, адаптацію законодавства до європейських стандартів в галузі прав людини.

Стан опрацювання цієї проблематики. Питання правового регулювання недоторканності житла в Україні та у світі досліджували такі науковці, як В. Маляренко, І. Присяжнюк, О. Капліна, П. Серебрянський та інші. Зокрема, вони аналізували визначення поняття «проникнення» у кримінальному законодавстві, умови надання згоди на проникнення до житла, а також випадки законного обмеження цього права з боку правоохоронних органів. Деякі дослідники порівнювали регулювання недоторканності житла в Україні з положеннями конституцій інших країн та міжнародних конвенцій у сфері прав людини. Утім, потребують подальшого аналізу питання узгодження українського законодавства з європейськими стандартами в цій галузі.

Метою статті є аналіз правового регулювання недоторканності житла та випадки допустимого обмеження цього права. Зокрема, розглядаються положення Конституції, Кримінального кодексу та Кримінального процесуального кодексу щодо проникнення до житла чи іншого володіння особи.

Аналізуються умови, за яких таке проникнення може вважатися законним (наявність рішення суду, згода власника, невідкладні випадки тощо). Також порівнюється правове регулювання цього питання в інших країнах, та визначається баланс між реалізацією правоохоронних функцій держави та гарантуванням недоторканності житла відповідно до європейських стандартів у сфері прав людини.

Виклад основного матеріалу. Здавна люди почали шукати та будувати своє житло і відповідно оберігати його. Зараз житло є невід'ємною частиною кожного, життя без якого уявити досить тяжко. Не дивлячись на те, що зараз кожен бажає жити вільно, сподіваючись на гарне та спокійне життя, іноді можуть ставатись досить неприємні випадки, які можуть відбутись з кожним з нас. Тому, держава повинна надавати захист кожному, хто буде в цьому потребувати і житло в тому числі. Задля цього, наприклад, існують міжнародні правові акти, які декларують право людини на недоторканість її житла. В особливості, стаття 12 Загальної декларації прав людини, яка прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 рік, нею передбачено: Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань [1].

Проникнення в чуже майно, це досить зрозуміле поняття, яке означає дію, де удаючись до певних хитрощів чи обману, дехто спритно пробирається в якусь будівлю чи організацію, або просто пробирається куди - небуть.

Слід вказати те, що сам термін «проникнення» застосовувався у законодавстві про кримінальну відповідальність України ще до набуття чинності Конституцією України, яка вже в свою чергу, в статті 30, закріпила право особи на недоторканність житла: Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду [2].

Використання подібного терміну в інших статтях Особливої частини КК України було пов'язане в особливості зі встановленням підвищеного покарання за діяння, які були поєднані з проникненням до житла, іншого володіння особи, сховища чи приміщення. Сам термін «проникнути» в системі Особливої частини КК України, крім диспозиції частини 1, статті 162, використовується при формулюванні особливо кваліфікованих складів грабежу частиною 3 статті 186: Грабiж, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або що завдав значної шкоди потерпілому, карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років; розбою частиною 3 статті 187: Розбiй, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років із конфіскацією майна; та крадіжки частиною 3 статті 185 КК України: Крадіжка, поєднана з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або що завдала значної шкоди потерпілому, карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років [3].

Тож, під проникненням до будівлі, споруди, чи інших приміщень слід вважати відкрите чи таємне входження в житло, яке може відбуватись або з деяким подоланням перешкод, як от законні мешканці житла, закриті двері, вікна, так і без будь-яких перешкод.

Розглядаючи КПК України, варто звернути увагу на статтю 233, з назвою «проникнення до житла чи іншого володіння особи». В цій статті вказано, що проникнення до житла чи іншого володіння, яке належить якійсь особі, не дивлячись на мету, можливе лише тільки за добровільною згодою самої особи, яка є власником, або на підставі ували слідчого судді. Є й виключення з цього правила, а саме частина 3 даної статті, в ній передбачено те, що слідчий, прокурор, все таки можуть отримати право, аби увійти до житла, або іншого володіння особи, але лише у невідкладних випадках, які безпосередньо пов'язані із врятуванням життя людей, майна та, звичайним переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину [4].

Дивлячись на це, задля кращого розуміння змісту незаконного проникнення до житла чи іншого володіння особи, визначним чинником є усвідомлення законного порядку входження до них сторонніх осіб.

Якщо аналізувати положення нормативно-правових актів, якими й регулюється подібне питання, а також беручи до відома раніше наведені факти, можна визначити, що законним проникнення до приміщення, будівлі, або інших володінь якоїсь особи, може визнаватись таким, за умови: 1) аби здійснити подібне проникнення, особа повинна мати звичайний дозвіл у власника; 2) інші випадки проникнення у чуже житло, які передбачені законодавством України.

Розглядаючи перший законний спосіб входження в чуже житло – дозвіл законного власника, дійсно, подібний дозвіл справді можна вважати легальною підставою проникнення до будівлі чи іншого володіння особи, проте цей дозвіл є деяким науковим питанням, яке може обговорюватись та поставати в дискусіях. Це здебільшого пов'язано з тим, що досить багато людей можуть пов'язувати наявність дозволу не з правом того, хто володіє, а тим, хто наразі проживає там. Вітчизняні дослідники, які розглядали подібну тему, погоджуються з тим, що дозвіл на проникнення в житло, має надавати саме законний власник [5].

Обговорюючи питання законного способу проникнення в житло, цікавим також є питання: хто ж саме з власників може виражати свою волю. Але якщо брати власника, то, можна вважати, що дозвіл на проникнення може надавати лише та особа, яка є законним володільцем приміщенням чи будівлі, тощо.

І. Присяжнюк, який досліджував проблему надання дозволу на входження, вказував, що проникнення вважається незаконним в тих випадках, коли всі власники заперечують проти входження в саме житло чи інші приміщення, володіння, також в тих випадках, коли один з них висловлюється проти цього, проте інші власники дають таку згоду. Крім цього, варто зазначити й те, що погоджуватись на входження до будівлі, або до іншого володіння можуть лише «належні власники», які при цьому є повнолітніми та дієздатними. В іншому випадку, подібна згода буде визнаватись нікчемною, а дії винних слід кваліфікувати за статтею 162 КК України [6].

Також у багатьох невідкладних випадках, які будуть пов'язані з врятуванням людей чи майн, входження до житла, або іншого володіння, яке належить будь – якій особі, без відповідної згоди самого володільця може дозволятися за умов, які визначені чинними законодавствами.

В разі гасіння пожежі, працівники пожежної охорони відповідно до статті 34 Закону від 17 грудня 1993 року Про пожежну безпеку, мають право увійти у всі житлові приміщення, тощо. Крім цього, якщо під час гасіння пожежі буде пошкоджено чиясь майно, пожежна охорона відшкодувати його не буде [7].

Невідкладні випадки, які пов'язані з врятуванням життя людей чи майна, для проведення в них огляду та ліквідації аварії, без отримання згоди споживача житлово-комунальних послуг, право доступу до житлових приміщень мають представники виконавці житлово-комунальних послуг, але лише у випадках, коли споживач відсутній і відповідний зв'язок встановити буде неможливо, або коли останній відмовляється впускати виконавця. Під час здійснення несанкціонованого доступу і до повного завершення робіт, присутніми мають бути такі особи: представник балансоутримувача, виконавця, органи внутрішніх справ, аварійно – ремонтна бригада та споживач з будь – якого поруч приміщень. Сам представник виконавця має обов'язок складати акти про проведення несанкціонованого доступу та про проведення ремонтних та відновлюваних робіт, які підписуються всіма учасниками несанкціонованого доступу. Далі представник виконавця опечатує відновлені двері, вікна, власною печаткою і ставить відповідний підпис, дату, час опечатування [8].

Розглядаючи питання проникнення до житла, слід також приділити увагу міжнародному довідку. В Сполучених Штатах Америки проникнення до житла є обшуком в розумінні конституційного захисту права на недоторканість житла. Аби проникнення до житла органами поліції було законне, слід слідувати наступному: 1) бути дозволенним рішенням суду; 2) підпадати під сферу дії одного із винятків з вимоги щодо судового дозволу, які передбачені законом. Базовий принцип конституційного захисту недоторканності житла полягає в тому, що обшуки всередині житла за відсутності невідкладних обставин є неприпустимими без судового дозволу. Але, проникнення до житла може відбутись і зі згодою самої особи. Поліція вправі входити до будинку без ордену, коли є загроза особи, яка має повноваження впускати до житла інших осіб. Стандарт для розуміння меж згоди підозрюваного, який визначений конституційним захистом права на недоторканість житла має бути об'єктивно розумним, тобто таким, який звичайна розумна особа зрозуміла би із спілкування офіцера поліції та підозрюваного. Проникнення до житла також не може відбуватись без ордену з метою здійснення затримання за «невідкладних обставин». Як приклад, Верховний Суд США визнав законним проникнення поліції до будинку без ордену з метою арешту втікача за обставин переслідувань по гарячим слідам. Поліція спостерігала, як підозрюваний втікав з місця злочину й бачила, як він заходив до будинку, тому вирішила також вмішатись [9].

У частині 2 статті 8 Європейської конвенції з прав людини зазначено, що «держава не може втручатись в здійснення права на повагу до житла людини, інакше ніж згідно із законом та у випадках, необхідних у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадянської

безпеки, або економічного добробуту країни, задля запобігання заворушень і злочинів, задля захисту здоров'я, моралі, прав та свобод».

Німеччина, як член ради ООН, активно визначає права людини, зокрема право на недоторканність житла, прописане в статті 13 Конституції ФРН. Це право визнається основним та класифікується як оборонне право, що захищає людину від держави. Конституційні та кримінально-процесуальні норми встановлюють обмеження щодо втручання в недоторканність житла з метою гарантування громадської безпеки. Норми також передбачають парламентський контроль за застосуванням технічних засобів, що обмежують це право [10].

Висновок. Право на недоторканність житла гарантується як вітчизняним законодавством, так і міжнародними конвенціями. Разом з тим, існують випадки, за яких допускається обмежене втручання у це право з боку державних органів.

Зокрема, Конституція та КПК України передбачають можливість проникнення до житла чи іншого володіння особи без її згоди з метою врятування життя та майна, а також для безпосереднього переслідування злочинців. Подібні заходи мають ґрунтуватися на судових рішеннях або здійснюватися у невідкладних випадках.

Отже, держава повинна забезпечити баланс між реалізацією правоохоронних функцій та гарантуванням недоторканності житла. З одного боку, існує суспільна потреба у розкритті злочинів, а з іншого - конституційне право кожного на приватність та безпеку власного помешкання. Ці принципи набувають особливого значення на тлі євроінтеграції України та необхідності узгодження законодавства із європейськими стандартами у сфері прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна декларація прав людини (рос/укр): Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 07.01.2024).
2. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 07.01.2024).
3. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III: станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 07.01.2024).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI: станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 07.01.2024).
5. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України). *Репозитарій Національного Авіаційного Університету: Home*. 2016. С. 573. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/18284> (дата звернення: 07.01.2024).
6. Присяжнюк І.І. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності житла або іншого володіння особи в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Присяжнюк Іван Іванович; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2010. – 230 арк. – Бібліогр.: арк. 198–230. URL: <http://surl.li/sgufs>.
7. Про пожежну безпеку: Закон України від 17.12.1993 р. № 3745-XII: станом на 1 лип. 2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3745-12#Text> (дата звернення: 07.01.2024).
8. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 09.11.2017 р. № 2189-VIII: станом на 9 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19#Text> (дата звернення: 07.01.2024).
9. Моторигіна М.Г. Загальні правила проникнення до житла в Сполучених Штатах Америки. С. 107–110. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15788/1/Motorygina_107-110.pdf (дата звернення: 07.01.2024).
10. Наумова Н.М. Правові гарантії забезпечення недоторканності житла у фРН. *KhNUIAIR: Репозитарій ХНУВС: Головна*. Харківський національний університет внутрішніх справ. 2016. С. 42–50. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d0b54dd6-5205-4b99-8781-49517c0bab61/content> (дата звернення: 07.01.2024).